

Imprimat legal.

4 FEB 1925

206701

ISTORIA

ACTIVITĂȚII POLITICE A POPORULUI ROMÂN DIN UNGARIA ȘI ARDEAL

DE

EMANUIL UNGUREANU

BCU Cluj / Central University Library Cluj

„BANATUL“

INSTITUT DE TIPOGRAFIE, LEGĂTORIE, LIBRĂRIE ȘI PAPETĂRIE
TIMIȘOARA 1925

37806

E. O.

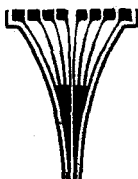
ISTORIA

ACTIVITĂȚII POLITICE A POPORULUI ROMÂN DIN UNGARIA ȘI ARDEAL

DE

EMANUIL UNGUREANU

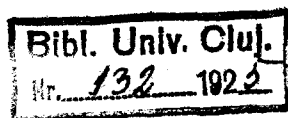
BCU Cluj / Central-University Library Cluj

BCU Cluj-Napoca

RBCFG201203360

„BANATUL“

INSTITUT DE TIPOGRAFIE, LEGĂTORIE, LIBRĂRIE ȘI PAPETĂRIE
TIMIȘOARA 1925

În Ungaria, începând dela venirea Ungurilor-la anul 896 — și dela organizarea statului unguresc în regat — anul 1001 — până la 1848, relativ la dreptul de stat, a domnit sistemul feudal, în sensul căruia, întreg teritoriul, ocupat de Unguri, a fost al regelui ca cap al statului, care teritoriu, regele, l-a donat persoanelor și familiilor aparținătoare la rasa ungurească; aceste persoane făcând servicii țării, mai cu seamă militare în caz de războiu au primit dela rege din teritoriul statului, moșii, ca remunerațiune și astfel persoanele remunerate au devenit nobili. Moșiile nobililor, adică boerilor trebuiau să le lucreze țărani cari se numiau iobagi sau clăcași — iar nobilul se numia „domn de pământ“.

În Ungaria unde erau numai nobili de rând, dinastia Habsburgilor și adică Ferdinand I. devenit Rege al Ungariei la anul 1526 și Impăratul Leopold I. devenit și Rege al Ungariei, iar la anul 1691 mare principe al Ardealului, au introdus și titlurile de principe, de conte și de baron, și astfel aristocrația ungurească a devenit împărțită în două categorii: nobilimea superioară și nobilimea inferioară. Aceste categorii de nobilime au exercitat dreptul de legislator, iar iobagii din cari făceau parte și românii — căci românii numai iobagi erau — n'aveau nici un fel de drept, ci doar numai datorințe de a lucra pământul boerului, a suporta dările publice și a face serviciu militar.

În timpurile vechi, în Ungaria și în Transilvania confesiunea romano-catolică a fost dominantă, și astfel numai credincioșii acestei confesiuni, au putut căpăta, ori a cumpăra, ori a moșteni moșii, și numai mai târziu, după reformațiune și după ce confesiunea reformată adică calvină, confesiunea evanghelică adică luterană și cea unitară, au devenit recunoscute și recipiate, au avut dreptul de a agonisi moșii și credincioșii acestor confesiuni, pe când credincioșii confesiunii ortodoxe orientale, de cari se țineau toți românii, n'aveau aceste drepturi; însă dacă totuși s'au nizuit să ajungă la moșii,

au trebuit să treacă la început la confesiunea romano-catolică, iar după reformațiune la oricare dintre celelalte trei.

În acest mod, poporul român a rămas fără intelectuali căci românii mai cu seamă acei cari voiau să ajungă la moșie, trebuiau să-și părăsească biserica și odată cu aceasta și naționalitatea lor, maghiarizându-se astfel.

La anul 1780 devine Împărat al Austriei și Rege al Ungariei Iosif II. om înțelept și cu mult sentiment de dreptate, care indignat de tiranismul boerilor unguri față de iobagi a voit să ușureze soarta țăranilor. Pe lângă aceasta însă, Iosif II. a mai voit a face și o Austrie unitară, adică a împreuna Ungaria, Ardealul, Croația, Slavonia și toate provinciile Austriace într'un Imperiu cu un domnitor ca Împărat, cu un guvern, cu un parlament și cu o constituție. Dar la această politică de stat Ungurii sau opus cu toată energia lor posibilă; zece ani de zile, cât a durat domnia lui Iosif II. nici parlamentul Ungariei, nici cel al Ardealului n'a fost convocat, căci au protestat neîntrerupt comitatele, districtele și comunele, susținând că, Ungaria și Ardealul, sunt țări independente, fiecare cu constituție proprie, cu guvern propriu și parlament propriu, iar de comun au cu Austria numai pe Domnitor, adică, Împăratul Austriei era totodată și Rege al Ungariei, și Principe al Ardealului. Iosif II. care deveni-se tot mai bolnăvicios, și simțind că i-se apropie sfârșitul vieții, temându-se că Ungaria și Ardealul se desfac de Austria înainte de moartea sa a revocat toate dispozițiunile și ordonațiunile sale de unificare. El moare la anul 1790 și-i urmează în domnie Leopold II.

Opoziția vehementă a Ungurilor față de nizuințele centralistice și germanizatoare a Împăratului Iosif II. a avut caracter pur național unguresc, și anume Ungurii, prin apărarea independenței Ungariei și Ardealului au voit să-și asigure în amândouă țări dominația rasei lor, căci de când au venit în Ungaria și în Ardeal, tot ei erau dominanți și trăiau în sarcina celorlalte popoare nemaghiare, voind așa dară ca, această dominațiune să și-o asigure și pentru viitor.

Acțiunea națională a Ungurilor a deșteptat și în românii din Ardeal conștiința națională, iar ideea de libertate și de egalitate proclamată și înfăptuită de revoluția franceză dela anul 1789 a deșteptat și în românii din Ardeal și Ungaria dorul de a scutura jugul iobăgiei și a sclăviei.

Atunci românii din Ardeal au dat prin episcopii lor Gherasim Adamovici dela Sibiu și Ioan Bob dela Blaj, la anul 1791, petiție la Împăratul Leopold II. prin care cer ca să fie recunoscuți în Ardeal de a patra națiune și să li-se recunoască egala îndreptățire și politică și civilă cu Ungurii, Sașii și Secuii. În această petiție, numită *Supplex Libellus Valachorum*, scrisă în limba latină, Românii dovedesc că ei sunt cel mai vechi popor în Ardeal, ei sunt popor indigen al Ardealului, format — începând dela 101 — din daci și din coloniile romane aduse de Imp. Traian în Dacia, apoi mai dovedesc că, de-atunci, în strictă continuitate, au trăit și s'au înmulțit în Ardeal, pe când ungurii și secuii au venit mult mai târziu, adică la 896. Secuii au venit peste Munții Moldovei, iar Ungurii peste munții Galiției, din mijlocul Moldovei și Basarabiei — din Atelkuz — de unde au fost alungați de Jasighy, iar Sașii a căror colonizare a durat în Ardeal c'am 80 de ani a început a veni în timpul regelei Andrei II. carele a domnit dela 1205 până la 1235.

După cum se vede, această mișcare națională, politică și socială au pus-o la cale numai Românii din Ardeal, pentru că aveau cel puțin organizație bisericească proprie și adică, Românii ortodoxi orientali aveau episcop în Sibiiu, iar cei greco-catolici episcop în Blaj, pe când Românii din Banat și din Ungaria, începând dela anul 1690 stau sub guvernarea bisericeii sârbești, iar Banatul, începând dela anul 1779 se ținea de Ungaria.

Petiția *Supplex Libellus Valachorum*, act compus cu multă cunoștință de cauză în formă francă și hotărîtă a fost leagănul în care și-a început viața conștiință națională a Românilor, a fost începutul acțiunii politice, ce a urmat în scopul emancipării și conservării naționale a poporului român.

Împăratul Leopold II. a trimis această petiție dietei Ardealului ce se ținea la Cluj cu participarea numai a Ungurilor, Sașilor și Secuilor, spre a-și da părerea dacă trebuie sau nu să fie satisfăcută. Dieta susținând că românii în Ardeal n'au nici drepturi politice, nici civile, au opinat că cererea lor să fie respinsă și așa s'a și întâmplat.

Când s'a început în dietă cetirea petiției românilor, un magnat ungar, a strigat „foc, foc! arde Ardealul!” la aceasta parlamentarii au sărit în sus întrebând că unde arde? iar

magnatul ungur răspunde că doar deșteptarea și pășirea pre-tensivă a valahilor foc însemnează pentru Ardeal.

Prin urmare Ungurii aveau teamă de Români mai ales că numai cu 7 ani mai înainte, adică la anul 1784, s'a întâmplat răscoala românilor sub conducerea lui Horia, Cloșca și Crișan, când au fost omoriți mai multe sute de nobili Unguri.

Când s'a desbătut petiția românilor în dietă, Sașii, au început a protesta, care protestare a și fost luată între motivele, de respingere a cererii românilor, susținând că românii nu pot avea în Ardeal nici un fel de drept, întrucât ei sunt venetici cari în timpurile mai noi, pe furis și în ascuns s'au strecurat în Ardeal din țările vecine, pe când diploma Regelui Andrei II. — cu care diplomă a fost admisă colonizarea lor în Ardeal tocmai pe teritoriul locuit de români și aceasta bine o știau sași — zice că, sașii, împreună cu românii, au să folosească pământurile, apele și pădurile din teritoriul unde sași au fost așezați printre români, deci sașii știau bine că românii, sunt locuitorii ai Ardealului cu mult mai vechi de cât ei, dar perfidia săsească încontinuu până la anul 1848 admitea toate neadevărurile și nedreptățile față de români, căci aveau ei mare frică de români, pentru că românii în Ardeal totdeauna erau mai mulți decât ungurii, sașii și secuii la olaltă după cum dealtfel sunt în majoritate și astăzi.

Tot așa au avut cunoștință și unguri că, românii, erau mai vechi locuitori ai Ardealului decât ei și decât sașii, dar și ungurii erau tot așa de perfizi față de români ca și sașii.

Până la anul 1437 în Ardeal numai două popoare erau privite de indigene, adică românii și ungurii; totalitatea acestor două naționalități se numia Universitas Ungarorum et Valachorum. Sașii până atunci au fost tratați numai ca coloniști. În acel timp românii erau în număr mult mai mare decât ungurii, sașii și secuii, cari laolaltă făceau 390.000, pe când românii treceau de 500.000. Deci temându-se toți de români, în acest an ungurii, sașii și secuii, au încheiat între ei o alianță numită Unio trium nationum, prin care scot pe români din toate drepturile lor politice și civile, și îi declară apoi numai ca tolerați în Ardeal.

În urmă, ungurii, sașii și secuii, iau în mână guvernarea Ardealului ținând-o până la anul 1849. După încheierea alianței „Unio trium Nationum” au urmat legile „Compilatae

et Aprobatae Constitutiones", cari au ținut în sclăvie, poporul român din Ardeal, până la 1849.

Conștiința națională a românilor trezită și expusă clar în *Supplex libellus valachorum* a rămas însă trează pentru toate timpurile și dacă când și când a fost cu forța suprimată, la cea dintâi ocaziune însă, a ieșit la viață până când în sfârșit a ajuns la puterea ei vitală de astăzi.

Ardealul, în privința teritorială a fost împărțit în trei părți și anume: partea ungurească, comitatele (aici românii erau iobagi), și partea secuiască împărțită în cercuri (aici dominau numai secui); pe teritoriul secuilor românii erau mai puțin la număr; partea săsească, numită fundus regius, era împărțită în scaune, iar printre sași satele erau românești.

Scaunele săsești aveau mare avere comună cu români și anume moșii și păduri, obținute în timpul colonizării acestora, care avere în totalitatea ei se numia „*Universitas fundi regii*” și se administra de către o comisiune administrativă, iar venitele acestei averi se întrebuințau pentru acoperirea cheltuielilor de administrație, și spre scopuri culturale și bisericești a sașilor. Românii nu obțineau nimic cu toate că, în diploma de colonizare, amintită mai sus, se zice că, sașii și românii la o altă au să folosească pământurile, apele și pădurile. Sașii însă, au înlăturat pe români dela toate aceste foloase; în oficiile publice nu-i admitea, orașele erau toate săsești, iar românii erau tolerați numai pe la periferii ca servitori. Primăriile orașelor erau exclusiv numai în mâinile sașilor și acestea permiteau negustorii numai sașilor, meseriile erau organizate în bresle, unde români, nu erau admiși în aceste organizații și astfel nu puteau exercita nici meserii măcar.

Spre a scutura acest jug săsesc, românii din fundus regius au dat la anul 1842 prin episcopii lor Vasile Moga dela Sibiu și Ioan Leményi dela Blaj o petiție, către dieta Ardealului din Cluj ca restrângerile și piedicile sus înșirate să fie, în scaunele săsești, sistate și delăturate, pentru ca și românii să fie egal îndreptățiți cu sași spre a putea exercita toate drepturile, politice și civile, dar cererea aceasta a românilor a fost respinsă pentru că, în dietă, erau numai unguri, sași și săcui. Numai la anul 1848, după adunarea românilor dela 15 Maiu la Blaj, când se știa deja în tot Ardealul că, români, se înarmează, sași înfricoșați de măcelurile revoluției s'au întrunit

în grabă într'un congres la Sibiu unde de bună voie au delăturat și sistat toate restrângerile susținute față de români, și astfel de atunci a încetat puterea exclusivă a sașilor.

Petiția românilor din fundus regius adresată la anul 1842 către dieta Ardealului arată evident că conștiința lor națională care era încă trează i-a îndemnat a pretinde egala îndreptățire cu sași și politică și civilă și putem zice că, pășirea românilor, din fundus regius, a fost a două etapă în acțiunea lor politică de ași revindica drepturi naționale. Le lipsea doară numai organizația politică ce atunci era cu neputință. Ungurii, c'am pe la anul 1825, se străduiau tot mai evident a se separa de Austria și a organiza Ungaria ca monarhie independentă cu guvern unguresc constituțional, deci urmăreau a încorpora Ardealul, Slavonia și Croația la Ungaria, și astfel a face Ungaria mare și tare, în care să domineze exclusiv numai elementul unguresc, iar celelalte popoare să fie cu timpul maghiarizate.

Austria n'a admis realizarea acestei politici a Ungurilor, de unde a urmat apoi la anul 1848, revoluția ungurilor sub conducerea lui Ludovic Kossuth, contra Austriei. În timpul revoluției, la 1849, Unguri au proclamat în dieta din Debrețin detronarea Habsburgilor. Contra Ungurilor însă s'au resculat românii, sub conducerea lui Avram Jancu, căci românii nici nu voiau să audă de alipirea Ardealului la Ungaria, știind înainte că are să urmeze anihilarea lor pe timp nedeterminabil.

Văzând românii că, pe firmamentul Ungariei și Ardealului tot mai des se îngrămădesc norii războiului, în scopul de a consulta, că ce atitudine vor avea să ia, ca să-și realizeze egala îndreptățire politică și civilă cu celelalte popoare ale Ardealului s'au adunat la 15 Mai 1848, la Blaj sub cerul liber pe o câmpie numită de atunci „Câmpia libertății” unde s'au declarat de națiune de sine stătătoare, parte întregitoare a Ardealului, hotărînd ștergerea iobăgiei și a privilegiilor, organizarea armatei naționale, drepturi egale cu celelalte popoare și drepturi naționale și bisericești, restituirea Mitropoliei ortodoxe române, apoi a ales un comitet executiv compus din 25 de membri cu sediul în Sibiu sub presidenția episcopului Andrei Șaguna.

În acest timp, (27 Iulie 1848) românii din Banat, au ținut la Lugoj o adunare națională sub conducerea lui Eftimie

Murgu; iar cei din Ungaria sub conducerea lui Emanuil Gojdu deasemenea au ținut adunare în Pesta la 21 Mai 1848. În aceste adunări români, au pășit ca unități etnice cu postulate naționale.

Revoluția ungarilor și răscoala românilor s'a terminat în luna August 1849, iar după aceea a urmat guvern absolutistic atât peste Ungaria cât și peste Ardeal condus dela Viena, care a durat până în luna Octomvrie 1860. În acest timp, comitetul național din Sibiu n'a putut funcționa. S'a ținut însă, în Viena, pentru întreaga Austrie, inclusiv Ungaria și Ardealul, senat imperial, unde, românii din Ardeal au fost reprezentați prin episcopul Andrei Șaguna, iar cei din Ungaria prin Andrei Mocioni. Aceștia au stat pe punctul de vedere ca, românii din Ungaria și Transilvania, să obțină drepturi naționale și autonomie națională. Astfel la orice ocaziune postulatele naționale au fost puse pe tapet, deci conștiința națională era totdeauna trează și pretensivă.

Românii de confesiune ortodoxă orientală, începând cu anul 1848, neîntrepuș, au pretins despărțirea bisericei românești de biserica sârbească și în această acțiune cei mai zeloși și activi factori au fost episcopul Andrei Șaguna și Andrei Mocioni până când la anul 1864 cu autograf împărătesc de data 24 Decemvrie acestui an a urmat despărțirea bisericărească de către sârbi și înființarea Mitropoliei ortodoxe române pentru Ungaria și Ardeal cu sediul în Sibiu.

Tot atunci Andrei Șaguna, a fost numit Mitropolit, obținând și titlu de baron. În toată această acțiune a acționat foarte mult sentimentul național născut din *Supplex libellus valachorum*, de la anul 1791.

Războiul pierdut la anul 1859 față de Italia și Franța sub Victor Emanuil I. și Napoleon III. pierderea provinciei Lombardia la Italia, opoziția impetuoasă a Ungurilor și a Croaților, a silit pe regele Francisc Iosif a face concesiuni și a abandona astfel ideia de a organiza o Austrie centralistică. La 20 Octomvrie 1860 a emanat o diplomă împărătească cu care restituie în parte constituția Ungariei și a Ardealului. Se prescrie în sens de drept electoral și pentru țărani ca și aceștia adică fosti iobagi, ca oameni liberi, să poată lua parte la viața constituțională și la exercitarea dreptului de legislatură, ordonă alegeri pentru parlamentul Ungariei și pentru cel al Ardealului, și convoacă dieta Ungariei și separat dieta Ardealului pe luna Februarie 1861.

Dieta Ungariei s'a și deschis în ziua fixată dar a Ardealului nu, deoarece guvernul unguresc al Ardealului a zădărnicit-o având frică că, din alegeri, românii vor ieși în majoritate față de Unguri, Sași și Secui laolaltă și așa Românii vor face imposibilă politica Ungurilor de a alipi Ardealul la Ungaria și în ăst mod a anihila pe Români.

În camera deputaților parlamentului Ungariei prin alegere au ajuns și deputați românii, precum și doi prefecți anume Emanuil Gojdu, pentru Caraș Severin și Iosif Manu pentru Maramures.

Subt conducerea lui Emanuil Gojdu deputații românii și anume: Vichențiu Babeș, Vichențiu Bogdan, Vasile Butean, Dr. Aurel Maniu, Filip Pascu, Aloiziu Vlad, Gavrilă Mihalyi, Iosif Pop, Gheorghe Popa, Sigismund Popovici și Ioan Popovici s'au constituit în partid național român, au organizat clubul deputaților români, adică partidul național român a arătat lumii că există, că are putere de viață și că, pretinde egală îndreptățire a poporului român cu naționalitatea dominantă ungurească. Dieta Ungariei în luna August 1861 a fost disolvată.

Regele Francisc Iosif, în ordinul prin care a ordonat pentru Ardeal alegerile dietale și deschiderea dietei a pus pe tapet, ca obiect de prima ordine și declararea poporului român de a patra națiune a Ardealului; dar cum tocmai aceasta voind a eluda Ungurii, au eludat și deschiderea dietei. Acum români din Ardeal văzând că, cu forța se perpetuează dominația exclusivă a Ungurilor, Sașilor și Săcuilor au ținut în decursul anului 1861, o adunare în Sibiiu când au pus la cale, urgitarea mai efectivă a alegerilor dietale și a convocări din nou a dietei Ardealului, dar întârzind ordonarea alegerilor și convocarea dietei, în luna Aprilie 1863 Românii iar au ținut la Sibiiu un congres național, mai sgomotos, în care, între altele, au pretins egala îndreptățire a bisericilor românești, adică celei ortodoxe orientale și celei greco-catolice române cu bisericile ungurilor secuilor și sașilor: urmarea a fost că s'au ordonat alegerile dietale și încă în anul 1863 s'a deschis dieta Ardealului. Atunci la începutul dietei imediat deputații românii s'au constituit subt conducerea episcopului Alexandru Sterka Suluțiu dela Blaj, și episcopului Andrei Șaguna dela Sibiiu, în partid național român, au organizat clubul național român și astfel deja la începutul activității dietei, poporul român, a fost declarat

de națiune întregitoare a Ardealului, egal îndreptățită cu ungurii și cu sașii, căci, de aici începând, s'au declarat ungurii și săcui de una și aceeași națiune ungurească, iar în decursul acestei diete, care a durat și în anul 1864 partidul național român a ajuns așa de afund în sufletul poporului român încât continuitatea vieții lui a fost asigurată pentru toate timpurile.

Italia care avea provincia Veneția ocupată de Austria, încă din timpurile războaielor napolitane, voia cu orice preț a scoate și această provincie de sub dominația Austriei, căci politica reg. Victor Emanuil I. era de a face o Italie mare și unită. Împăratul Austriei era totodată și președintele țărilor germane — Deutscher Bund, cu sediul în Frankfurt am Main; Prusia pe atunci era deja mare și tare, și politica Regelui Wilhelm I. și a cancelarului său Bismark, ținea într-acolo ca să scoată pe Austria din Deutscher Bund, pentru ca în acel Bund, Prusia să ajungă de conducătoare pentru ca să înceapă acțiunea pentru unirea tuturor țărilor germane într'un imperiu german, ce s'a și înfăptuit în anul 1871 după învingerea Francei. Deci la anul 1866 Italia și Prusia se aliază și apoi declară război Austriei pe care o învinge bătănd-o cumplit. Ungurii, ca să înfricoșeze dinastia Habsburgică, au adunat în Ungaria de sus, cu banii guvernului italian, o mică armată, sub conducerea Generalului Klapka care sta gata de a intra în acțiune contra Austriei. Astfel Austria, fu nevoită ca imediat să facă pace cu Italia și cu Prusia.

Din această stare disperată, Împăratul Francisc Iosif se împacă cu ungurii, le restituie constituția ungurească, le admite guvern unguresc constituțional, se învoește, în fine, ca, Ardealul să fie alipit la Ungaria, tot așa și Croația și Slavonia, cu autonomie națională în domeniul cultelor, justiției și a administrației politice, se încheie apoi dualismul sub numirea de monarhia Austro-ungară constatatoare din două state, adică din Ungaria și din Austria cu organizația precisă ca, în Ungaria să domineze ungurii, iar în Austria germanii. După aceasta, către finea anului 1867 se deschide parlamentul Ungariei, în care parlament, ajung și deputați români din Ungaria și din Ardeal; acestia și adică cei din Ungaria sub conducerea lui Alexandru Mocioni, imediat s'au constituit în partid național român, iar cei din Ardeal însă s'au ținut rezervați aparte cu intențiunea exprimată deja la început că ei au să părăsească

dieta Ungariei pentru că românii din Ardeal nu se învoiesc la alipirea Ardealului cu Ungaria. Intre deputații românii din Ungaria pe lângă Alexandru Mocioni persoane marcante și de valoare superioară mai erau: Anton Mocioni, Vicențiu Babeș, Iosif Hodoș, Sigismund Borlea, Ion Popovici Deseanu. În decursul desbaterilor acestei diete, deputați partidului național român, ostentativ au participat la desbateri, dând ungurilor să înțeleagă că națiunea română și partidul național român, sunt factori cari neapărat trebuiesc luați în considerațiune.

Mesajul domnitorului, cu care s'a deschis dieta, a conținut și îndrumarea că, dieta, are să aducă legi, cari să aranjeze și drepturile politice ale popoarele nemaghiare din Ungaria. La această îndrumare, în anul următor, 1868 guvernul unguresc, a prezentat dietei, proiectul de lege, despre 'egala îndreptățire a naționalităților, acum numite minorități. Toți deputați români au luat parte la această desbatere și atunci Alexandru Mocioni, pentru egala îndreptățire a românilor a rostit cea mai strălucită cuvântare din câte a ținut el în viața sa, punând în uimire și în respect pe unguri față de partidul național român.

De atunci activitatea partidului național a devenit tot mai intensivă după cum vedem că la anul 1869 luna Februarie, românii din Banat au ținut adunare națională, sub președinția lui Antonie Mocioni, în Timișoara, unde, întreg elementul românesc din Banat a fost reprezentat la aceasta adunare prin delegați cari toți sau declarat că se alătură la partidul național — organizându-se tot deodată după districte. În luna Iulie, 1871, românii din Bihor, au ținut o adunare națională în Oradea-Mare sub președinția lui Iosif Roman, unde deasemenea și aici întreg elementul românesc din Bihor s'a alăturat la partidul național român; iar în luna Maiu 1872 toți românii din Ungaria au ținut un congres național în Arad, sub conducerea lui Alexandru Mocioni unde au stabilit un program politic național, numai pentru românii din Ungaria, carele, a și rămas în vigoare pentru românii din Ungaria, până la anul 1881 când s'a stabilit în Sibiiu programul politic general și comun pentru toți românii din Ungaria și din Ardeal încât în acest an, s'au unit românii din Ardeal cu cei din Ungaria, într'un partid politic național român; până aici au fost totdeauna despărțiți în două tabere așa că românii din Ungaria, se nizuia să ajungă la emancipare și egală îndreptățire cu Ungurii, în Ungaria, pe

când românii din Ardeal se străduiau să țină Ardealul separat de Ungaria unde ei, fiind în majoritate față de sașii, ungurii săcuii voiau să ajungă cu orice preț la egală îndreptățire și eventual la supremație, față de unguri și sași; dar întrucât Ardealul a fost alipit la Ungaria, încă la anul 1868, românii din Ardeal convingându-se că separarea Ardealului nu se mai poate înfăptui, iar planul lor politic nu se poate realiza, la anul 1881 s'au unit cu românii din Ungaria într'un partid politic pentru ca laolaltă, acum în număr de aproape 3 milioane să poată desvolta cu mai multă putere acțiunea politică față de unguri. Unirea aceasta a tuturor românilor din Ungaria și Ardeal în partid național român a dat mult de gândit guvernelor ungurești, dupăcum vom vedea, mai târziu.

Legile aduse de dieta Ardealului în anii 1863—1864 și sancționate de Regele Francisc Iosif ca mare principe al Ardealului prin cari națiunea română din Ardeal a fost declarată egal îndreptățită cu ungurii, sașii și săcuii, cu ocazia alipirii Ardealului la Ungaria, la anul 1868, au fost scoase din vigoare; acum ungurii, uniți într'o țară și într'o națiune, cu puterea statului în mână, nu voiau să mai audă de îndreptățire egală. Numele Ardealului, a fost, prin lege, șters; cele 15 districte ale Ardealului, formau de aici înainte 15 districte ale Ungariei, iar limba românească a fost scoasă din administrația țării, chiar și din satele românești. Acum românii din Ardeal, văzând că fără putere fizică, fără armată bine organizată, fără ajutor din afară, nu mai pot ajunge la nici un fel de drepturi politice, au declarat în adunarea generală ținută la Miercurea în anul 1871 pasivitate politică și apoi n'au mai participat la alegeri și n'au mai intrat în parlamentul Ungariei.

Românii din Ungaria însă, au mai continuat activitatea politică, au mai participat în legislația Ungariei, în speranță că le va succede, a obține dela guvernul și dela parlamentul unguresc, ceva drepturi politice naționale, cel puțin în domeniul instrucției, administrației politice și a justiției dar nizuințele lor au rămas fără nici un rezultat. Astfel românii din Ungaria, au fost tot așa de anihilați și asupriți, ca și cei din Ardeal iar urmarea acestei situații, a fost că la anul 1878, la îndemnul lui Vincențiu Babeș și Românii din Ungaria au trecut în pasivitate politică.

Când la 1867 Ungurii și Germanii au făcut pactul dualistic

ca în Ungaria să domineze Ungurii iar în Austria Germanii, Cehii, au pretins și ei ca regatul Boemiei constatat din Boemia, Moravia și Silezia să fie al treilea stat în formațiunea nouă a Austriei adică să fie trialism iar nu dualism, pentru că în regatul Boemei ei să domineze și nu germanii. La această pretensiune însă, s'au opus Ungurii cari își temeau influența în conducerea Austro-Ungariei și aveau teamă de Cehii pentru că aceștia erau un popor cult, bogat și cu o aristocrație puternică. Împăratul Francisc Iosif și mai cu seamă soția lui, împărăteasa Elisabeta, s'au dat de partea Ungurilor și așa s'a format dualism iar nu trialism după cum doreau Cehii; urmarea a fost că Cehii au declarat pasivitate politică, dar în scurt timp sau convins că cu pasivitate n'au putut împiedica funcționarea mașinării statului. Sau convins deasemenea că, cu pasivitatea lor politică, se acordă numai timp contrariului politic de a se întări pe când cu activitatea politică cu acțiune energetică cu obstrucție și cu atacuri în politică mai mult se poate ajunge de oât cu abstenența neactivă. Astfel Cehii au fost nevoiți a se reîntoarce iarăși la activitate politică.

Această atitudine a Cehilor a avut influență și asupra românilor cari atât cei din Ungaria cât și cei din Ardeal au ajuns să se convingă că, pasivitatea e o politică greșită și că un popor care vrea să ajungă la drepturi politice trebuie să desvolte o cât mai mare activitate deoarece drepturile politice nu se câștigă gratuit. Mai cu seamă românii din părțile Brașovului, Făgărașului și Sibiiului au pretins politică activă și după vre-o câteva consultări mai restrânse Nicolae Popea, atunci fost vicar episcopesc în Sibiiu, iar mai târziu episcop al Caransebeșului, a convocat în luna Maiu 1881 la Sibiu adunarea națională a tuturilor românilor din Ardeal și din Ungaria unde fiecare cerc electoral, în majoritate locuit de români, a trimis câte doi delegați la această adunare, prezentându-se aici c'am 150 de delegați. În această adunare s'a proclamat unirea românilor din Ardeal cu cei din Ungaria, într'un corp și într'un partid național român stabilind totodată și programul politic național al tuturor românilor carele a rămas în vigoare până la 1 Decemvrie 1918 când la Alba-Iulia părțile din Ungaria locuită în majoritate de români, au fost încorporate la România, căci atunci programul politic stabilit la 81 a devenit fără obiect.

În adunarea dela 1881 se alege un comitet executiv al cărui președinte până la anul 1884 a fost Partenie Cosma, iar apoi după ce o nouă adunare națională a amplificat comitetul executiv al partidului național român a fost ales ca președinte Gheorghe Barițiu. Deja sub guvernul lui Coloman Tisza, la 1875, a început cu mare vehemență persecutarea românilor din întreaga Ungarie, căci dintre toate popoarele nemaghiare ale Ungariei, Românii au desvoltat cea mai mare rezistență politică și cea mai intensivă activitate economică și culturală și de această activitate desvoltătoare de putere Ungurii aveau mare teamă. În urma persecuțiunilor din partea Ungurilor, comitetul național român la anul 1884 a trimis pe Pop de Băsești la București unde în locuința lui Mihail Cogălniceanu a descris bărbaților politici deatunci Ion Brătianu, Dimitrie Brătianu, Petru Carp, Vasile Boerescu, Constantin Rosetti, Catagiu, Lahovari, starea asuprită a Românilor din Ungaria și a rugat pe politicieni de atunci ai României să-și întocmească politica lor în așa fel ca la timp potrivit cu puterea să ne scoată pe noi de sub suprimația ungurilor și să ne dea și până atunci mână de ajutor căci nu mai din puterile noastre nu ne vom putea mult timp susține și apăra contra maghiarizării. Din acel timp începând, au început a se gândi, conducători politici ai României că, România de atunci, în hotarele ei înguste, și cu puterile ei de atunci mărginite nu-și va putea lung timp ași păstra viața și existența ci numai unirea sau numai alipirea teritoriului românesc din Ungaria la România formând un stat mai mare poate asigura existența elementului românesc din Dacia; de aici începând s'au gândit românii serioși la necesitatea uniri neamului românesc într'un stat român.

Adunarea națională din Maiu 1881 ținută la Sibiiu a stabilit pentru românii din Ardeal pasivitate iar pentru cei din Ungaria activitate politică. Această atitudine a hotărât-o și o adunare națională ținută la Sibiiu în anul 1884. În acest an s'a înființat în Sibiiu „Tribuna” organ cotidian al partidului național român și astfel atunci partidul național avea două organe cotidiene naționale „Tribuna” din Sibiiu și „Gazeta de Transilvania” din Brașov.

Și cum presecutările guvernelor ungurești deveneau din zi în zi, tot mai vehemente în scopul ca poporul român să fie pe oare care timp cruțat de brutalitățile guvernelor și autorită-

ților ungurești, o adunare națională ținută la Sibiiu în 1887 a decretat pasivitate atât pentru românii din Ardeal cât pentru cei din Ungaria și alege un comitet executiv prezidat de Gheorghe Barițiu; s'a exceptat numai cercul electoral al Caransebeșului cu 6000 alegători români ca să aleagă deputat dietal. A și ales pe generalul Traian Doda cu program național dar acesta n'a intrat în dietă, mandatul lui din acest motiv a fost anulat și a fost ordonată alegere nouă, de nou a fost ales Traian Doda dar Doda nici acum n'a intrat în dietă din acest motiv mandatul a fost din nou anulat. La noua alegere apoi a fost ales Mihail Popovici fost protopop în Orșova tot cu program național. dar nici acesta n'a intrat în dietă.

În luna Octombrie 1890 iară se ține în Sibiiu o adunare a delegaților cercurilor electorale românești, care declară pasivitate, întregeste comitetul național la 25 membri și dispune să se compună un memorandum care să cuprindă în sine toate gravamentele și postulatele poporului român din Ungaria, pe care să-l dea publicității și la timp potrivit să-l prezinte prin o deputațiune Regelui Francisc Iosif I. În luna Ianuarie 1892 s'a ținut în Sibiiu o altă adunare națională a cărei obiect principal a fost hotărîrea ca o deputație să meargă cu memorandumul la rege: acum a fost de prezident al comitetului național ales Dr. Ioan Rațiu. Adunarea a acceptat textul memorandumului propus de Comitetul național și în urma hotărîrii adunării, în Maiu 1892, o deputație de peste 200 români în frunte cu președintele Ioan Rațiu s'a dus la Viena ca să predea memorandumul Regelui; dar Francisc Iosif cu două zile mai înainte a fugit la Ischl și atunci memorandumul a fost depus sigilat în cancelaria cabinetului regelui, ca să-i fie înmanat când se va întoarce; dar memorandumul, mai târziu, sigilat cum a fost depus, a fost trimis prin poștă lui Ioan Rațiu ca prezident al comitetului național român. Atunci ungurii din Turda, din ura ce aveau împotriva românilor, au devastat casa și locuința cu tot mobilierul a Dr. Ioan Rațiu care apoi a fost nevoit a se muta la Sibiiu unde a rămas până la moarte.

După ce s'a publicat textul memorandumului guvernul unguresc prin procurorul tribunalului din Cluj a dat în judecată comitetul național român pe motivul că, în memorandum este atacată validitatea și puterea obligatoare a legii Ungariei dela anul 1868, prin care lege s'a unit Ardealul cu Ungaria. În

memorand zice comitetul că, legea respectivă, s'a adus contar voinții poporului român din Ardeal, carele în sensul legii dela anul 1863 adusă de Dieta Ardealului și sancționată de domnitor e a treia națiune a Ardealului; deci această lege nu poate fi privită de obligatoare pentru poporul român. Judecata procesului s'a ținut în anul 1894 la Tribunalul de jurați din Cluj, care a condamnat la diferite pedepse, dela 8 luni până la 5 ani temniță pe membrii comitetului cari au stabilit textul memorandumului și anume pe Dr. Ion Rațiu, Gheorghe Pop de Băsești, Dr. Vasile Lucaci, Dimitrie Comșa, Daniel Barceanu, Nicolae Cristea, Iuliu Coroian. Patriciu Barbu, Dr. Teodor Mihali, Aurel Suciu, Mihai Velici, Rubin Pațița, Gherasim Comide și Dionisie Roman. Uni au fost întemnițați la Seghedin unde au suferit închisoare un an și două luni și atunci acei cari se mai aflau încă în temniță au fost agrațiați de Francisc Iosif iar partidul național a fost disolvat prin un ordin al Ministerului de interne. Cu toate acestea, însă Comitetul național a rămas întreg în toată construcția sa, numai că nu putea desvolta nici o activitate publică. Totuși aștepta ocazia când să poată iară să-și înceapă activitatea politică ce-a și urmat după vre-o cîțiva ani.

La anul 1895, un număr însemnat de politicieni români, sârbi și slovaci au ținut în Budapesta o întrunire a acestor trei naționalități prezidată din partea românilor de George Pop de Băsești, din partea sârbilor de Mihail Polit și din partea slovacilor de Paul Mudron. Această întrunire ca obiect principal, a stabilit procedură comună și unitară pe terenul politic, față de unguri și de guvernele lor, însă n'a produs mare efect, căci, de aci încolo acțiunea politică au desvoltat, numai români și slovaci.

La anul 1896, Comitetul național, în vederea alegerilor dietale cari s'au fost ordonat, încercând să țină adunarea delegaților cercurilor electorale românești a fost oprit și atunci prin ziarele partidului național anume „Tribuna” din Sibiu și „Gazeta Transilvaniei” din Brașov alegătorii românii au fost avizați să rămână în pasivitate și să se rețină dela alegeri până când se va da posibilitatea ca adunarea națională să decidă asupra atitudinii politice a românilor.

La anul 1901 iară se fac alegeri pentru dietă. Comitetul național era acum cu mâinile legate, căci nu putea desvolta

nici o activitate politică și astfel n'a mai iscat convocarea adunării naționale ca să nu să expună șicanări și amenințări cu închisoare din partea guvernelor și autorităților ungurești. În acest an după o consultare confidențială ținută la Cluj, alegătorii români, au fost invitați pe cale ziaristică ca pentru astădată, adică numai relativ la alegerile anului 1901 să rămână în pasivitate, însă nici comitetul, nici alți bărbați politici români nu se mai gândeau la pasivitate căci erau convingși tocmai ca și cehi că, cu pasivitatea nu se pot obține drepturi politice, ci se dă numai timp contrariului ca să se întărească și să promoveze maghiarizarea popoarelor nemaghiare.

La anul 1902 în luna Decembrie, moare Dr. Ion Rațiu președintele comitetului național. Această moarte a pus pe români în mare doliu căci Dr. Ion Rațiu era român zelos de cultură superioară bun iurist și de caracter firm și limpede care totdeauna a apărut cauzele naționale ale românilor. La înmormântarea lui a participat un mare număr de români cu întreg comitetul. După moartea Dr. Ion Rațiu a fost aclamat de președinte al Comitetului fostul vicepreședinte Gheorghe Pop de Băsești carele apoi a condus preșidiul cu conștiință și pricepere până la adunarea dela Alba-Iulia 1 Decembrie 1918.

Văzându-se că după alegerile anului 1901, 3 milioane de români au rămas fără reprezentant în parlamentul Ungariei, bărbații politici români au pierdut răbdarea, și-au abandonat deci pasivitatea de până atunci; primul carele a pășit în activitate politică a fost Dr. Aurel Vlad avocat în Orăștie. În vara anului 1903, devine vacant cercul electoral al Dobrei cu districtul Hunedoarei; Vlad candidează, este ales, intră în dietă, și în vorbirile ținute acolo a spus clar ungurilor că, în Ungaria există și popor Românesc cel mai numeros după cel Unguresc și acest popor nu renunță la viața sa națională românească nici la ființa sa etnică ci ca unitate națională pretinde drepturi politice și culturale la cari nu va renunța nici când.

Ordinul ministerial prin care la anul 1894 Partidul Național Român a fost dizolvat era încă în valoare, dar cu toate acestea comitetul național s'a pus pe punctul de vedere ca să încerce a convoca adunare națională și în cazul când s'ar trece cu vederea din partea autorităților publice să o poată ține. Astfel în ianuarie 1905 a convocat adunarea națională la Sibiu, când

delegați cercurilor electorale românești declară politică activă, alege comitet național întregit, pune candidați naționali români în cercul cu majoritate românească și așa au fost aleși deputați: Dr. Nicolae Comșa, Vasilie Damian, Dr. Teodor Mihaly, Dr. Ștefan Cicio-Pop, Ion Rusu Șirianu, Aurer Novac și Dr. Ion Suciu.

Parlamentul, în anul 1906, a fost deja dizolvat. Se ordonează noi alegeri și cu această ocazie se aleg următorii deputați români: Vasile Damian, Dr. Iuliu Maniu, Vasile Goldiș, Dr. Teodor Mihali, Aurel Novac, Dr. Nicolae Oncu, Dr. Ștefan Petrovici, Dr. Ștefan Cicio-Pop, Dr. George Popovici, Dr. Ion Suciu, Dr. Nicolae Șerban, Dr. Alexandru Vaida și Dr. Aurel Vlad. Sesiunea parlamentară a durat până în luna Martie 1910. Guvernul unguresc, parlamentarii unguri și opinia publică ungurească, nu voiau să ia notă de existența partidului național român, nu voiau să recunoască caracterul etnic specific român susținând că toate popoarele din Ungaria fără deosebire de origine și rasă formează națiunea ungurească, toți sunt unguri, doar de grai strein, deci drepturi naționale separate n'au drept a pretinde, susținând că Ungaria este stat unitar național unguresc, negînd astfel starea faptică de stat poliglot.

Din acest motiv deputații naționali români au dezvoltat sub această sesiune dietală activitate politică națională peste măsură de vie și de agitată.

Sesiunea acestui parlament s'a terminat la anul 1910 când s'au făcut alte alegeri. Cu această ocaziune au fost aleși deputați naționali români Dr. Teodor Mihali, Vasile Damian, Dr. Ștefan Pop, Dr. Alexandru Vaida și Nicolae Șerban — ultimii deputați români în parlamentul Ungariei. Am întrebuințat cuvintele „național români” fiindcă au fost mai totdeauna și câțiva deputați români în partidele guvernelor ungurești cari mergeau într'u toate cu Ungurii ne ținînd seamă de postulatele naționale a românilor; tot așa am vorbit de „deputați de cameră” pentru că în Ungaria, senatul, numit „casa de sus” se compunea din artisticația superioară, din episcopat, apoi din câțiva funcționari superiori și din vre'o câțiva membri numiți de rege.

Ungurii, prin presa lor, mai cu seamă prin cea scrisă în limba germană, apoi prin agenți și ziare streine menajate din fondul secret pus la dispoziția guvernelor ungurești din bugetul

țării, informau lumea streină că ungurii sunt popor liberal că în nici o țară minoritățile adică atunci numite naționalități nu se bucură de o așa largă libertate ca în Ungaria, pe când acasă în Ungaria guvernele ungurești și toate autoritățile și instituțiunile publice exercitau cea mai dură brutalitate față de popoarele nemaghiare dar mai cu seamă față de români de care le erau mai frică întrucât români ajungând la 3 milioane începuse a se întări și mai mult, ocupând teren prin înfințarea de bănci și în domeniul economic.

În urmarea acestei atitudini perverse a ungarilor, Alexandru Mocioni și Vicențiu Babeș căutau modalități cum să fie informată lumea străină, despre asupririle suferite în Ungaria de popoarele nemaghiare: Dar având însă în vedere că, informarea completă a lumii străină, nu se putea efectui numai prin ziaristica română, au căutat a înființa în Viena revista scrisă în limba germană numită „Romenische Revu“, care se trimitea gratuit ziarelor mondiale străine. Această revistă avea ca redactor pe Dr. Cornel Diaconovici. În acelaș timp Alexandru Mocioni și Vicenție Babeș au intrat în contact cu marele ziar francez l'Europe prin corespondentul acestuia din Viena, care ziar aducea articole și comunicări despre stările din Ungaria și despre poporul românesc; și astfel „Romenische Revu“ și l'Europe demascau cât mai bine pe unguri, înaintea străinătății.

Ducerea memorandumului la Viena în anul 1893, apoi procesul memorandumului, purtat cu mare sgomot și care a durat mai multe săptămâni în Cluj încă a atras atențiunea lumii străine asupra stărilor din Ungaria, despre asupririle popoarelor nemaghiare și în fine asupra puterii de viață și agilități politice a poporului român.

Revoluția ungarilor din 1848 a ținut până în 10 August 1849. La început, armata ungurească, compusă din regimentele ungurești fugite din armata austriacă, din regimente voluntare ungurești iar mai târziu organizate și prin recrutare, arătau rezultate în favorul ungarilor, căci armatele austriece erau aproape pretutindeni bătute. Atunci Francisc Iosif a fost silit a cere ajutor dela Rusia împotriva Ungurilor, pe care la și obținut căpătând două armate fiecare de câte 60.000 de competenți conduse de generali ruși: Paschievici și Lüders; deasădată ungurii au fost complet bătuți, iar peste Ungaria domnia habsburgilor fu asigurată.

La anul 1854 erupe războiul Crimei în care intră Rusia de oparte și Anglia, Franța și Turcia dealtă parte. Atunci Austria a fost silită de aceste trei puteri, ca să ocupe Țara Românească și Moldova, pentru ca Rusia să nu poată a-și extinde operațiunile militare peste aceste provicii, ca apoi să poată ataca în coastă pe Englezi, Francezi și Turci. Nu după mult timp cade Sevastopolul și Rusia e bătută. Deatunci Rusia nu vedea cu ochi buni pe Austria și pe Ungaria și nu se fereau Ruși și panslavismul a amenința că, drumul la Constantinopol duce peste Ungaria. În fața acestei situații și Francisc Iosif și Ungurii căutau după modalități ca să se pună pe picior bun cu Rusia. În scopul aceasta, la anul 1875, Francisc Iosif face vizită Țarului la Petersburg, unde este însoțit de Ministrul comun de externe al Austro-Ungariei care era Iuliu Andrassy senior, stând la Petersburg, c'am vre'o 8 zile. Când s'a reîntors Andrassy dela Petersburg a înformat pe Unguri că cu toată siguranța mare pericol amenință Ungaria din partea Rusiei. Deatunci frica Ungurilor de Ruși era și mai mare și opinia publică străină, încă a contribuit a face pe Unguri mai moi și așa aceștia au devenit la convingerea că, ar fi bine a liniști popoarele nemaghiare din Ungaria dar mai cu seamă pe români, însă nu cu acordare de drepturi politice ci, mai mult cu aplicarea românilor în oficiile publice, cugetând că în ăst mod acțiunea agilă politică a românilor va fi desarmată. Pe dealtăparte, guvernele ungurești și opinia publică ungurească, voiau să impună românilor că, episcopatul e totodată și conducătorul lor natural în domeniul politic, știind ei că asupra episcopatului guvernele totdeauna făceau presiune amenințând cu persecutarea biserici și a școlilor și cu sistarea ajutorului de stat pentru biserici. Dar bărbații politici românii mai de seamă și mai luminați, ripostau pe cale ziaristică că, poporul român e maioren, el decide asupra postulatelor sale politice, economice și culturale și că reprezententul lor natural și de drept e comitetul național și numai comitetul național e îndreptățit a vorbi în numele poporului român din Ungaria.

Toate aceste împrejurări, a adus pe Unguri la convingerea că cel puțin cu românii să se probeze o procedură de împăcare. Pe atunci primministru al Ungariei era Ștefan Tisza om cu multă minte și de înaltă cultură. Acesta s'a adresat către comitetul național cu invitarea ca să înceapă tratative

de împăcare între Unguri și Români. În acest scop comitetul național a delegat din sânul său pe Iuliu Maniu, Vasile Goldiș și Valeriu Braniste, cari la finea anului 1913 către începutul anului 1914 au avut peste 30 de consultări cu Tisza. În luna Decembrie 1913 comitetul național a fost convocat la Budapesta când delegații au raportat comitetului despre consultările avute cu Tisza. Până atunci consultările n'au fost ajuns la nici un rezultat; numiți delegați au fost invitați din partea comitetului ca să mai probeze consultări cu Tisza și apoi să se convoace comitetul de nou și să-i raporteze.

Așa s'a și întâmplat, căci în luna Ianuarie 1914 vedem că, comitetul a fost din nou convocat la Budapesta unde a fost amplificat și cu mai mulți români de frunte, oameni de valoare, când la raportul delegaților s'au sistat consultările cu Tisza căci nu se ajunsese la nici un rezultat. După aceea, imediat, în camera deputaților din Pesta, la cererea lui Tisza s'a pus la ordinea zilei raportul despre pertractările cu comitetul național român în care Tisza a făcut cunoscut camerei deputaților tot ceiace românii pretind pe terenul administrației politice, pe terenul justiției, pe terenul instrucțiunii și pe terenul bisericesc, dar el n'a satisfăcut cererile noastre și n'a făcut deci nici o concesiune,

Cu începutul războiului mondial, comitetul național a suspendat pe durata războiului activitatea sa. După armistițiul dela 11 Noembrie 1918 s'au publicat cele 14 puncte a lui Vilson despre drepturile și libertățile popoarelor. Atunci Austra-Ungaria în dorința de a se mai susține în viață a declarat, prin ministrul său comun de externe Iuliu Andrássy junior că acceptă principiile cuprinse în punctele lui Vilson, dar deputații românii prin deputatul Dr. Alexandru Vaida în camera deputaților au declarat că poporul român din Ungaria își susține dreptul de autodeterminare, adică de a dispune el însuși de soarta sa și depozitia sa politică pentru viitor. Aceasta a fost ultima activitate a partidului național român în parlamentul Ungariei, căci adunarea dela 1 Decembrie 1918, a hotărât ca părțile din Ungaria locuite în majoritate de români se incorporează la România.

Atât în timpul dominațiunii nemților peste Ungaria cât și în timpul domniei Ungurilor, presa română din Ungaria și

Ardeal, totdeauna a fost șicanată și persecutată; percepțiile statului, pentru încasarea amenzilor dietale, în sarcina ziarelor române și temnițele statului pentru deținerea ziaristilor români, totdeauna erau deschise și la dispoziția guvernelor spre a se suprima astfel presa națională română.

Fundatorul presei române a fost Gheorghe Barițiu unul dintre cele mai nobile suflete românești care o viață întreagă a lucrat pentru luminarea și binele poporului român. El a înființat la anul 1838 prima foaie română în Ungaria și Ardeal și anume revista săptămânală numită „Foaia pentru Minte, Inimă și Literatură”, iar după aceia la vreo cîțiva ani a înființat foaia politică națională română „Gazeta de Transilvania” numită mai târziu „Gazeta Transilvaniei” care trăește până în zilele noastre. În timpul absolutismului nemțesc (1850) atât „Foaia pentru Minte, Inimă și Literatură”, cât și „Gazeta de Transilvania”, au fost suprimate de guvernul nemțesc din Viena. Barițiu însă nevoind a se supune dispozițiilor restringătoare a guvernului, după o tărăgănare încoace și’n colo, a fost schimbat căci guvernul nemțesc pur și simplu a impus de redactor pe Iacob Mureșeanu carele a ținut în viață „Gazeta Transilvaniei” până la moartea sa, iar în urmă numita foaie a trecut sub redacția Dr. Aurel Mureșeanu, stînd totdeauna per eminenție în serviciul politicei și culturai poporului român. A avut de luptat în întraga sa viață și cu procese și cu greutăți materiale. La anul 1861 partidul național român, precum am amintit mai sus, reprezentat prin deputați naționali în parlamentul Ungariei din Pesta, a decis înființarea uni ziar românesc săptămânal pentru interesele politicei și culturai poporului român. Acest ziar, l’a și înființat în acel an, Sigismund Pap, în Pesta, sub numele de „Concordia” avînd ca redactori pe Alexandru Roman fost prof. universitar, apoi pe Partenie Cosma, iar mai în urmă pe Achim Mureșan.

După încetarea „Concordiei” Alexandru Roman a înființat la anul 1868, în Pesta, un alt ziar politic național român sub numele „Federațiunea” care ziar a existat mai mulți ani avînd și procese de presă; iar Alexandru Roman a fost condamnat de tribunalul de jurați din Budapesta și a stat trei luni de zile în temniță la Vatz.

La anul 1866, tot în interesul politicei naționale române

și a progresului cultural al poporului român a înființat în Viena, Vicențiu Babeș și Familia Mocioni adică Alexandru, Anton și Gheorghe Mocioni, ziarul național „Albina”. După ce guvernul unguresc i-a oprit intrarea în Ungaria, „Albina” a fost continuată în Pesta unde a trăit mai mulți ani reprezentând cu mare zel interesele poporului român. A avut și procese de presă iar Gruia Liuba care era colabotor al „Albinei” a stat 6 luni de zile închis la Vatz condamnat de tribunalul de jurați din Budapesta.

La anul 1859, a înființat episcopul, mai tirziu mitropolit, Andrei Șaguna ziarul național „Telegraful Român” carele trăește și astăzi; asemenea și acest ziar totdeauna a fost condus de un spirit curat româneac reprezentând pe lângă interesele politice și culturale în general și interesele bisericeii ortodoxe române din Ungaria și Ardeal. La anul 1878 Gheorghe Barițiu a înființat în Sibiiu ziarul „Observatorul” care asemenea a stat cât a trăit totdeauna în serviciul partidului național român și a culturei românești. Precum am amintit mai sus, partidul național român a înființat la Sibiiu ziarul „Tribuna” totdeauna în serviciul partidului național român și totdeauna persecutat de guvernele ungurești; Ion Slavici fost redactor a stat un an de zile în temniță la Vatz condamnat de judecătoria ungurească. „Tribuna” după mai mulți ani de viață în Sibiiu și-a mutat sediul la Arad unde încă a trăit mai mulți ani sub conducerea lui Ion Rusu Șirianu iar mai târziu sub a lui Sever Bocu, totdeauna în serviciul și pentru cauza partidului național român.

Cu sprijinul fruntașilor români din districtul Caraș-Severin Dr. Valeriu Braniște a susținut ziarul „Drapelul” pus în serviciul cauzei românești făcând bune servicii cu vederi clare și în ce privește clarificarea postulatelor noastre naționale. Dela anul 1894 până la anul 1898 românii din districtul Timișului cu sprijinul și sub conducerea lui Alexandru, Eugen și Zeno Mocioni au înființat în Timișoara ziarul „Dreptatea” tot în serviciul politiceii și culturei poporului român. Și acest ziar a fost persecutat de unguri; Dr. Valeriu Braniște ca redactor răspunzător al acestui ziar a stat un an de zile în temnița din Vatz condamnat de tribunalul de jurați din Timișoara, iar următorul său în redacție, Candrea, a scapat de temniță numai prin aceia că dela Băile Herculane peste muntele

Damoklet a fugit în România. În Arad, o parte a politicianilor români sub conducerea lui Vasile Goldiș, pe lângă „Tribuna” au înființat și ziarul „Românul” iar pentru țărănimea română foaia săptămânată cu numele „Foaia poporului” — amândouă foi în serviciul partidului român colaborând cu zel curat românesc la apărarea intereselor politice a poporului român și la promovarea intereselor culturale și economice. De mare valoare și mari servicii a făcut și foaia „Unirea” dela Blaj reprezentând totdeodată în preponderanță și interesele bisericii greco-catolice române, apoi „Libertatea” în Orăștie susținută și condusă de Ion Moța a promovat evident progresul conștiinței naționale și a vieții economice a poporului românesc. În fine, între foile de rezultat efectiv politic și cultural a fost și „Foaia Poporului român” a lui Dimitrie Bireuț din Budapesta care deasemenea a contribuit mult la răspândirea ziaristicii române între țărani români din Banat și părțile ungurene.

Trecând la ultima acțiune a partidului național român în parlamentul Ungariei, amintesc că, imediat după ce deputați români au părăsit pentru totdeauna corpul legislativ al Ungariei comitetul național împreună cu un număr însemnat de bărbați politici români a convocat la 1 Decembrie 1918 adunarea poporului român din Ungaria la Alba-Iulia unde partidul național român, carele acum cuprindea în sine întreg poporul român a decretat alipirea teritoriilor din Ungaria locuite în majoritate de popor românesc, la România și prin aceasta a conlucrat la unirea cea mare a neamului într'un singur regat.

După cum am amintit mai sus, poporul român, în tot cursul veacurilor a fost în stare de iobăgie pentru că își pierduse întreaga nobilime devenind aceasta maghiarizată și apostată de biserica românească. În urmare poporul român, sub stăpânirea ungurilor, până la anul 1791, n'a putut desvolta nici o activitate politică națională. Cu *Supplex Libellus Valachorum* a fost primul pas ce poporul român din Ardeal a făcut pentru câștigarea drepturilor politice naționale, a fost primul semn de trezire națională. Conștiința națională exprimată în *Supplex Libellus Valachorum*, prin vitregitatea timpurilor, a trebuit să stagneze, însă n'a adormit pentru totdeauna ci a dat semn de viață la anul 1842, a izbucnit apoi cu toată puterea sa la

anul 1848 când s'a născut și s'a format deci, în acest timp și partidul național român.

Am schițat aci, în această lucrare, în trăsături generale, viața și activitatea politică, a poporului român din Ungaria și Ardeal, începând cu unirea conștiinței naționale și cu punerea la cale a acțiunii politice ce a luat ființă la anul 1791 prin *Supplex Libellus Valachorum*.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

